

תקציר

סגנונו של יוצר מזוהה עם דרכי הבעה ייחודיות לו, המאפיינות את כתיבתו בהשוואה לכתיבתם של אחרים. סגנונו הוא תוצר של מכלול גורמים, וביניהם המאפיינים המשותפים ליוצרים בני אותה תקופה או אסכולה, הבוחרים בחירות דומות בתקופה מסוימת או בהקשר של סוגה ספרותית. דרך אחרת להגדרת סגנון היא הבחירה האישית שעושה יוצר ממצאי לשוני כללי, המצוי במילון ומאורגן על פי כללי הדקדוק. בחירתו ממצאי זה ואופני השימוש שלו בו הם היוצרים את סגנונו.

מחקר הסגנון מכוון לא רק להנמקת בחירותיו של יוצר ביצירה בודדת, אלא לאפיון הבחירות הסגנוניות החוזרות בקורפוס כל יצירותיו, או מתוך קורפוס יצירותיו בז'אנר מסוים. לכן חקירת סגנונו של יוצר צריכה להביא בחשבון את התקופה שבה יצר, את גורמי ההשפעה החלים עליו בתקופה זו וביחס לתקופות קודמות, את בחירתו בשימושי לשון האופייניים לתקופה או הייחודיים לו, ואת בחירותיו לחרוג מהן וליצור דרכי הבעה שייצרו את הפרופיל הסגנוני שלו.

מאיר שלו החל את דרכו הספרותית לאחר תקופה שבה כתב

כתיבה עיתונאית. ספרו הראשון היה ספר לילדים שפורסם בשנת 1982: הילד חיים והמפלצת מירושלים. עד לצאת הרומן הראשון שלו בשנת 1988 פרסם שני ספרי ילדים נוספים.

הייתה זו תקופה של ניסיונות כתיבה חדשים על רקע התגבשותו של דיבור ישראלי מקומי בשנות ה-60 של המאה ה-20. לשון הדיאלוג בספרות הפכה לאותנטית יותר וקרובה ללשון הדיבור על מאפייניה השונים, ובקרב היוצרים החלה להיווצר נורמת כתיבה חדשה שבאה לידי ביטוי בין היתר בלשונו של המספר. לשון זו נבדלת מהסגנונות שקדמו לה ומתייחדת מלשון הדיבור של הדמויות, ואפשר לכן לכנותה "נורמת לשון המספר". גם בספרות הילדים שהתפתחה באותה תקופה חלו שינויים רבים על רקע תקופות קודמות. ספרות הילדים העברית החלה להתפתח בארץ ישראל החל משנות ה-80 של המאה ה-19 ובתחילת דרכה צמחה במיוחד במערכת החינוך. הטקסטים לילדים שירתו בדרך כלל מגוון רחב של מטרות חינוכיות וחברתיות קולקטיביות. בשנותיה המוקדמות של המדינה ספרי הילדים לא נחשבו לחלק מהקאנון של התרבות או המורשת התרבותית הלאומית, וספרות הילדים העברית הפכה לאמנותית רק אחרי השליש הראשון של המאה ה-20. לקראת שנות ה-60 רבו היוצרים החילוניים הכותבים במיוחד לילדים ולא אגב עיסוקם בחינוך או בספרות למבוגרים, וכן היוצרים שעברית היא שפת אימם ולא שפה נרכשת. משנות קום המדינה ועד לשנות ה-70 חל שינוי מהותי בתכניה של ספרות הילדים. מספרות מגויסת המחנכת ומנחילה ערכים הפכה הספרות למעשה אמנותי העומד בזכות עצמו. הילד שוב לא הוצג כאובייקט לחינוך ולהקניית ערכים, אלא כאינדיבידואל העומד במרכז. בתקופה זו החל מאיר שלו לכתוב את ספריו לילדים.

ספר זה בא לבחון בכלים בלשניים את מאפייני כתיבתו של שלו לילדים על בסיס נורמות הכתיבה לילדים בשנות ה-80 של המאה ה-20. בחיבור זה נבחנים תחדישי הלשון שיצר, המאפיינים

התחביריים של כתיבתו והשפעתם על אופי כתיבתו, הדרכים שבהן נוצרים רבדי משמעות גלויים וחבויים ביצירותיו, אוצר המילים והמשלבים הלשוניים וכן דרכי השיח. כמו כן, מציע המחקר התבוננות משווה בין יצירות מוקדמות ומאוחרות ביצירתו על מנת לבחון מגמות של שינוי שחלו במהלך 37 שנות כתיבתו לילדים. בפרקים הראשונים של הספר נסקרים הרקע התיאורטי של התקופה, הז'אנר והיוצר בהתייחסותו לשפה העברית. בהמשך, בכל פרק נידונים בכלים בלשניים מאפיין סגנוני ואופני הופעתו ביצירותיו השונות: תחרשי הלשון, מאפיינים תחביריים סמנטיים, אינטרסטרקטואליים ופרגמטיים שעניינם עיצוב אופני השיח של ילדים ובוגרים. פרק נפרד מוקדש להתפתחויות בכתיבתו של שלו ולשרטוט ההבדלים בין תקופות מוקדמות למאוחרות ביצירתו. בפרק זה נכלל גם דיון משווה בין גרסאות שונות של יצירה אחת. ממצאי המחקר מעידים על עושר כתיבתו של מאיר שלו לילדים ועל הגיוון בדרכי ההבעה בספריו. את אהבתו לשפה העברית, עליה הרבה להכריז, יישם שלו הלכה למעשה בספריו, ובכתיבתו ניכר שהוא מבקש להנחיל אהבה זו לדור הצעיר. שפתו לרוב תקינה, גבוהה, טהרנית למדי, ובספרו הראשון אף מליצית. מאיר שלו היה אומן חידושי לשון, היוצר פעלים, שמות וביטויים חדשים על סמך ביטויים קיימים ובדומה להם. יצירותיו נכתבו לרוב במשפטים מחוברים וכוללים משפטים מרובי איברים. חזרות ותקבולות היו כלי תחבירי בולט בכתיבתו וסייעו להבעת רגשות, לתיאור מצבים וליצירת מקצב דינמי. כלים שונים ומגוונים שימשו את שלו ליצירת הומור ושנינות וליצירת רבדי משמעות גלויים וסמויים הפונים לא רק אל הילדים אלא גם למבוגרים המקריאים להם את היצירות. אהבתו למקורות, ובפרט למקרא, באה לידי ביטוי, בעיקר ביצירותיו הראשונות, בארמזים מקראיים ובשברי פסוקים וביטויים, שקורא מיומן ידע למצוא אותם בספריו. אל רבדי משמעות מילוליים אלה מצטרפים רבדי משמעות נוספים בזכות איוריו השנונים של יוסי

אבולעפיה, שאייר את רוב ספריו של שלו, עד לעת האחרונה. השינויים שחלו בשנות ה-80 של המאה ה-20 ביחסי הורים וילדים ובתפיסות הקשורות לסמכות הורית משתקפים בתכנים של כמה מהסיפורים של שלו וגם באופני השיח הפרגמטיים. במהלך שנות כתיבתו זכו אחדים מהכלים הלשוניים לדיון של המבקרים. את תשומת הלב המחקרית עוררו לרוב השימוש של שלו במקורות מקראיים, בדומה לשאלות הקשורות במטא-לשון ובשימוש בהומור ביצירתו.

ייחודו של ספר זה לעומת מחקרים קודמים שדנו בכתיבתו של מאיר שלו לילדים הוא ברוחב היריעה. הספר עוסק בכל קורפוס ספרות הילדים של שלו על 22 ספריו. עד עתה נכתבו מאמרים העוסקים בספרים נבחרים או בתופעות בולטות בלבד המעוררות עניין, אך לא נכתב חיבור מונוגרפי מקיף שפורש בכליה של הבלשנות המודרנית בחינה כוללת של כלל מאפייני יצירתו לילדים.

ייחודו של הספר גם בכך שהוא מעמיד דיון משווה בין מוקדם למאוחר ביצירת מאיר שלו לילדים. נבדקות כאן גם כאמור מגמות של שימור ושינוי ביצירותיו. ניתן לזהות שינוי שחל בעשור האחרון במידת החדשנות הלשונית, ההשתעשעות והמשחקיות בשפה. מאיר שלו, שהחל את דרכו הספרותית לילדים בפואטיקה של שפע והגזמה, בחר בספריו האחרונים בדרכי הבעה מתונים ומדודים יותר ופחות קרנבליים. פוחת בהם באופן משמעותי האזכור האינטרסקסטואלי של המקרא ושל מקורות אחרים. בצד התבוננות ביצירות בודדות מציע החיבור בחינה כוללת של קורפוס יצירתו הנרחבת של שלו לילדים, על רקע התקופה ההיסטורית והמגמות הספרותיות שלה. נפרשים כאן בהרחבה האפיונים של דרכי ההבעה והסגנון ומגמות השינוי והשימור שחלו ביצירתו של שלו לאורך כל שנות כתיבתו הרבות לילדים.